

Avisene og den nye industrien

I kjølvannet av industri-epoken på Notodden og Rjukan, økte behovet for aviser. Fra begynnelsen av 1900-tallet ser vi derfor at de to byene får etablert flere aviser.

Den aller første avisen i Telemark kom ut i Skien så tidlig som i 1829. Avisen Varden, som ennå er avis for hele Telemark fylke, så dagens lys 17. desember 1874. Det var Johan Christian Tandberg Castberg som ble den første redaktøren, og som gav avisa navnet «Varden». Han er for øvrig far til en av Norges største politiske ledere, Johan Castberg. Tandberg Castberg var en radikal politiker og trengte et talerør, som en avis alltid er. Bladet vakte bestyrtelse og irritasjon. Det fortelles at en konservativ dame i påsyn av en gruppe likesinnede, tok et eksemplar av Varden og under stor jubel kastet det i Klosterfossen.¹ Varden ble et aktivt talerør for en voksende politisk og sosial folkereisning i Norge, som endte med dannelsen av partiet Venstre.

Den første avisa på Notodden var Teledølen. Den kom med sin første utgave 3. april 1905. Redaktøren var Ola Storeng. Han kom fra Røros der han hadde vært medredaktør av avisa «Fjell-Ljom». I sin programerklæring i det første nummeret, sier Storeng at avisa skal være et talerør for Aust-Telemarks økonomiske interesser og for alle ideelle formål i landsdelen. Det som hadde vært et rolig tettsted ved Heddalsvatnet ble nå en by, og det var rikelig med saker å ta opp. Med byutvikling kommer også sosiale problemer. Ett av dem var brennevinet. De som solgte ulovlig ble kalt for gauker. Avisen Teledølen og redaktør tok klar stilling til den ulovlige virksomheten. Storeng har skarpe notiser, og han offentliggjorde fullt navn på 27 brennevinsgauker i avisa. Han fikk svar ved at gaukene prøvde å tenne på lokalet der avisa holdt til! Det kom flere aviser, men de fikk kort levetid. En av dem het Freden, det var en avis med et sosialistisk grunnsyn.

Ola Storeng starta også avisa Telen i 1928. Denne avisa hadde tilknytning til partiet Høyre. Teledølen var venstreavis. Noen typisk arbeideravis kom aldri ut på Notodden.

I 1922 kom Telemark Arbeiderblad ut for første gang, og skulle dekke hele Telemark. I dag heter denne avisa Telemarksavisa. I Notodden var avisene Telen og Teledølen mye lest fram til at Teledølen ble lagt ned i 1973. (Mer om avisene på lokalhistoriewiki.no.) I 2018 er Telen eneste lokalavis på Notodden.

Les ellers om avisene under okkupasjonen i Birger Thorsens bok: I kamp med det frie ord. Notodden 1994.

Kilde: Berner Hansen: Avis må til! En oversikt over aviser i Telemark fra 1930 – 1970.

Skien 1970. Utgitt av Telemark presselag

1 Jenssen, Jens Olav: Et brennende hjerte. Kolofon forlag 2017.

Aviser på Rjukan fra 1910 til i dag

Rjukan/Rjukan Dagblad

Avisa Rjukan/Rjukan Dagblad kom med sitt første nummer 17. desember 1910. Fra 1912 ble avisa et aksjeselskap hvor Norsk Hydro hadde aksjemajoriteten. Avisa skifta navn fra Rjukan til Rjukan Dagblad i 1919. Om avisa skriver Helge Dahl: «I det hele må bladet Rjukan/Rjukan dagblad kunne karakteriseres som en utmerket lokalavis. De første år var avisen nøytral og politisk i mer enn navnet, men ble etter hvert mer og mer en borgeravis. Et avgjort vendepunkt kom med konkurrenten Rjukan Arbeiderblad høsten 1923. Ordfører Bryn utrykte det slik at Rjukan Dagblad da «for likevektens skyld» måtte gå over til å bli talerør for distriktets og kommunens borgerlige partier. Først fra 1949 står bladet fram som organ for Høyre. Etter å ha gått sammen med Varden noen år kom siste nummer av Rjukan Dagblad 7. juli 1967.»

(Se Helge Dahl, Rjukan bind I, Rjukan 1988 2. opplag, side 258-261.)

Bratsberg-Demokraten

Avisa Bratsberg-Demokraten ble utgitt i Skien fra 7. april 1908 som amtsavis (fylkesavis) for Arbeiderpartiet. Den hadde fra starten mye stoff fra Rjukan. De lokale nyhetene skrev seg fra tilfeldige kilder og arbeidernes tillitsvalgte. Avisa hadde i perioder lokalavdeling med egne medarbeidere på Rjukan. Blant disse var Ola Solberg, Adolf Foerster og Ernst Løvaas. Avisa gikk inn i 1920.

(Se Helge Dahl, Rjukan bind I, Rjukan 1988 2. opplag, side 256-257.)

Maana

Avisa Maana kom med sitt første nummer 11. august 1917. Avisa kalte seg for «Ukeblad for Rjukan». Fra 1918 med undertittel «Illustrert ukeblad for Telemarken.». Bladet ble redigert, utgitt og trykket av Ludvik B. Aas og kom ut hver lørdag. Maanas historie faller i to perioder. Den første fram til april 1919 da bladet ble lagt ned og Ludvik Aas flyttes fra stedet. Fra slutten av 1921 kom avisa i gang igjen fortsatt med Ludvik Aas som den drivende kraft. Den var nå utgitt som syndikalistene på Rjukan som deres organ. Ludvik Aas knytta til seg mange dyktige lokale medarbeidere. Avisas formål var skylle bort uhumskheter og rense opp slik som elva gjorde det på sin friske og stride ferd gjennom Vestfjorddalen. Avisa kom ut med sitt siste nummer 13. oktober 1922. Et halvt år etter utvandra Ludvik Aas sammen med en del kammerater til Brasil hvor han døde av en tropesykdom 49 år gammel.

(Se Helge Dahl, Rjukan bind I, Rjukan 1988 2. opplag, side 264-266.)

Rjukan Arbeiderblad

I vedtektene for Rjukan Arbeiderblad heter det at avisa er en forening som har til oppgave å gi ut avisa «Rjukan Arbeiderblad». Medlemmene er alle i Tinn som er tilslutta foreninger under LO eller Arbeiderpartiet. Det første nummeret kom 4. august 1923. De første redaktørene kom fra studentorganisasjonen Mot Dag som var svært radikal. Avisa ble kalt for Mot Dags skoleskip. Den første redaktøren Axel Sømme skrev: «Jeg tror ikke arbeiderbevegelsen noe sted i verden utgir et dagblad på et sted med under 10 000 innbyggere.» Avisa lever i beste velgående i dag og er stedets eneste lokalavis.

Oppgave

Avisene var tidligere knytta til de politiske partiene også i lokalsamfunnet. Redegjør for hvordan det kom til uttrykk i lokalavisene på Rjukan og Notodden.

Notodden fikk aldri noen arbeideravis. Hva kan årsakene til det være?

Også landsdekkende aviser som Aftenposten sendte journalister til Telemark for å skrive og rapportere om industriens vekst.

Avisene er gode historiske kilder til informasjon om forholdene i våre lokalsamfunn. Mange av avisene er digitaliserte. Det er mulig å velge ett år, la oss si 1907, og med det året finne ut hva for eksempel Aftenposten skrev om de to industribyene.

Utdrag fra avisene:

I avisa Varden 24/9 1904 har den utsendte journalisten en samtale med ingeniør Kloumann om anleggene som reises på Notodden:

1. Store planer

Som de ser har vårt selskap, foruten hotellet her, der det er blitt kontor, kjøpt 40 – 50 mål langs stranden og østover. Den lille brygge er som De ser allerede ferdig. Innenfor den skal det oppføres i alt fire bygninger. Den mur som er lengst inne er begynnelsen til et hus for ovnene. For den kjemiske prosess bygges et stor hus over flere store stentårn. Husets lengde er 40 meter, bredden 18 og høyden fra gulvet til topp er 17 meter. Bygningene oppføres av byggmester Aarsten fra Askim. 70 -80 menn er sysselsatt. Og her skal fremstilles gjødning av den lyse dag og den klare luft. - Hvordan går det med kjøpet av Svelgfoss? - Fossen er tenkt anvendt til utvidelsen av fabrikk her på Notodden. - Og kapitalen? - Dels norsk, dels svensk. - Kan De fortelle noe om planene som knytter seg til Rjukan?

- De svever ennå i det blå. Foreløpig vil kjempefossen få bure i ro!

Agderposten 9/10 1904

2. Arbeidslønningene

I 1870 var gjennomsnittlig årslønn for en tjenestegutt på landet 123 kroner, i byene 158. I 1885 var den 163 og 224 kroner, I 1900 218 og 303 kroner.

Tjenestejenter på landet: I 1870: 52 kroner og i byene 85 kroner. I 1900: 100 kroner og 130 kroner.

Varden 2/10 – 1905

3. De store planer på Notodden

Ved nyttårstid antas det at arbeidsstyrken vil være opp i 2-300 mann. Det er jord, stein og fjellarbeidere som det er etterspørsel etter. Man er allerede i gang med ombygging av veien Notodden- Svælgfoss. Ved Svælgfos skal

det anlegges brakker som skal huse de 2-300 mann og funksjonærer ved anlegget, samt sykehus. Endelig har man begynt på den 500 meter lange tunnel som skal sprenges gjennom fjellet ved fossen.

Varden mandag 23/7 – 1906

4. Et veldig slagsmål på Notodden

- Morderiske berserker
- 20 slagsbrødre
- Slagsmål i to timer
- Politibetjent truer med revolver

Notodden lørdag:

Her ble det utkjempet i natt et veldig slag, som visst må regnes til et av de største og blodigste i stedets historie – i alle fall siden sagatiden.

Da våre to politibetjenter Aasdalen og Kaasa under sin patruljering i natt ved 1-tida kom bortover til Salpeterselskapets brakker, fikk de se 20 karer sammen i et rasende slagsmål. Det var som å se en biesverm, de tumlet om hverandre og slo vilt om seg. En mann slo til en annen med en ølflaske, så den smadres i tusen biter og øl og blod strirant nedover ansiktet. De brukte stein og trestubber som våpen. Flere ble slått i svime. Politiet kunne ikke utrette noe. Prøvde de å arrestere noen, slo de ring om arrestanten og angrep politiet. Aasdalen fikk sin venstre tommelfinger vridd av ledd.

De kjempende var for en stor del murerhåndtlangere som har arbeidet ved salpeterfabrikkens nye bygninger.

Her trengs som enhver kan forstå, at det kommer mer politi. Blir det ikke gjort noe effektivt for å opprettholde ro og orden her på stedet, kan det en vakker dag hende en ulykke av alvorligste art. Fra vårt sted lyder det som et nødskrik: Mere Politi!

Teledølen 7/2 – 1906

5. Knust av en stenblokk

Død på stedet

På Svælgofs hendte i går kveld den første ulykke av noen betydning, som er forekommet siden anlegget begynte. Men den var sørgelig nok. En ung arbeider fra Drammen, Jens Andreassen, ble knust av et stenras. En svær stenblokk hadde brukket ryggen og klemte denne inn mot brystkassen. Raset inntraff ikke som følge av skyting eller andre ytre omstendigheter, men må alene tilskrives fjellets egen lunefulle lumskheter.

For å betrygge noe ytterligere ras og videre fare er foretatt en del bortsprengninger av de mer eller mindre truede partier. Den avdøde hadde ord for å være en i alle måter bra mann. Han var ugift. To brødre av ham arbeider også ved Svælgfos.

Utdragene er kortet ned og tilpasset moderne språkdrakt.

Spørsmål til elevene

1. Store planer.

Hvem er ingeniør Kloumann og hva er det han forteller om?

2. Arbeidslønningene:

Prosentvis økning?

Hvorfor økte lønningene?

For hvilken gruppe økte lønningene mest?

Hvorfor så stor forskjell på menn og kvinners lønninger?

3. Hva slags yrkesgrupper etterspørres?

4. Hvorfor er brennevinet et stort problem?

5. Hvordan ville en arbeidsulykke bli rapportert i vår tid?

Tekst: Anne Haugen Wagn.

Teksten om avisene på Rjukan er skrevet av Tom Nilsen.